

**ULUSLARARASI BAKALORYA DİPLOMA PROGRAMI**

**TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ**

**“ÖLMEYE YATMAK” ROMANINDA GELENEK VE MODERNLEŞME  
ARASINDA TOPLUM VE KADIN**

**Sözcük Sayısı: 3997**

**Kategori: 1**

**Araştırma Sorusu:** Adalet Ağaoğlu’nun “Ölmeye Yatmak” romanında Batılılaşma sürecinde toplumsal değişim ve kadının varoluş serüveni odak figür aracılığıyla nasıl yansıtılmıştır?

**Mayıs 2026**

## **İÇİNDEKİLER**

|                                            |           |
|--------------------------------------------|-----------|
| <b>1. GİRİŞ.....</b>                       | <b>3</b>  |
| <b>2. CUMHURİYET'E YAKIŞIR NESİL .....</b> | <b>5</b>  |
| <b>2.1. ESKİ Mİ YENİ Mİ? .....</b>         | <b>8</b>  |
| <b>2.2. KADIN KİMLİĞİ .....</b>            | <b>11</b> |
| <b>2.3. DOĞUŞ.....</b>                     | <b>13</b> |
| <b>3. SONUÇ .....</b>                      | <b>17</b> |
| <b>4. KAYNAKÇA .....</b>                   | <b>19</b> |

## 1. GİRİŞ

Türk toplumunun Osmanlı'nın son dönemlerinde başlattığı modernleşme çabaları, Cumhuriyet Dönemi'nde Tevhid-i Tedrisat ve Türk Medeni Kanunu'nun kabulü, kadınlara seçme ve seçilme haklarının verilmesi gibi devrimlerle hızla devam etmiştir (Nutuk,s.634). Batılılaşma hareketleriyle ortaya çıkan değişimler; insan ilişkilerinde ve etkileşimlerinde bazı sonuçları doğurmuştur. Cumhuriyetin ilanı, yönetim şeklinin değişmesini sağlamışsa da Şeyh Sait İsyanı ve Menemen Olayı gibi rejime karşı olan eylemlerde de görüldüğü gibi kimileri bu süreci eski ile bağları koparmak olarak algılamış ve sorunlar yaratmış kimileri de bu değişime kısa zamanda uyum sağlayıp yenileşme hareketlerini benimsemiştir (Nutuk,s.660-631). Bu, hem bireylerde içsel çatışmaların olmasına hem de sosyal sınıf farklarının oluşmasına sebep olmuştur. Edebi eserler, bu değişimlerin insan üzerindeki etkilerini yansıtan araçlardan biridir.

“Ölmeye Yatmak” romanında, geleneğin izlerini taşıyan ebeveynleri olan ancak Atatürk devrimleri doğrultusunda modern bir tutumla yetiştirilen Aysel ve akranlarının 1968'e kadar geçen değişimleri anlatılmaktadır. Bu dönüşüm, odak figür Aysel aracılığıyla verilir. Romanın temel çatışması, aydın kimliğine sahip olabilmiş Aysel'in içine doğduğu ailenin ve bulunduğu toplumun değer yargılarıyla çatışması üzerine kuruludur. Batılılaşma süreci içerisinde gelenekten yola çıkan bir kadının varoluş serüvenini ve diğer kadınların bu duruma bakış açısını, yeni anlayışla yetiştirilen neslin gelenekle olan çatışmasını ve etkilerini anlatması bakımından “Ölmeye Yatmak” dikkate değer bir edebi eserdir.

Adalet Ağaoğlu, kendisini roman yazmaya iten sebebin 1950 sonrası Türk romanıyla hesaplaşma arzusu ve olabilecek en kısa sürenin, ân'ın anlatımını gerçekleştirmek isteği olduğunu belirtmiştir (Sen Türkiye'nin En Güzel Kazası'nı, s.66). Tek anlatıcıya son vermek, an'ların anlatıcısı olmak, yer ve zaman öğelerine değişiklik getirmek; Adalet Ağaoğlu'nun romancılığında önemli bir yer tutar. Roman, akademisyen olmuş Aysel'in otel odasında

geçirdiği, 07.22- 08.49 arasında geçen, iki saatlik zamanı anlatır. Bu sürede geriye dönüş, bilinç akışı, mektup ve günlük tekniklerinin kullanılmasıyla zamanın genişlemesi; Adalet Ağaoğlu'nun roman yazma ile ilgili fikirlerini doğrular. Postmodernist yaklaşımı benimseyen yazarın gelenekçi edebiyat yaklaşımından farklı teknikleri kullanması da romanın temasıyla örtüşen bir durumdur. Aysel'in "ölmeye yatmasına" neden olan hesaplaşmalar; birçok kahramanın bu olaylara bakışı anbean anlatılır. Zaman bugünden geçmişe, geçmişten bugüne akar; mekanlar oradan oraya değişir, Aysel'de iz bırakan anlara odaklanılır. Yazar dönemin siyasi ve sosyal olaylarını, kahramanların yaşadıklarını farklı anlatıcılar ve bilinç akışı gibi teknikler aracılığıyla Aysel'in zihninin karmaşıklığını ve içsel çatışmalarını okuyucuya sunar. Romanda hem temanın yeniliği anlatması hem de kullanılan anlatım yöntemlerinin yeni olması, araştırma sorusunu oluşturmak için önemlidir.

Bir kadının geleneklerin baskısına rağmen dönüşümüne şahit olmak ve zaman içerisinde yaşanan siyasi ve sosyal olaylara farklı bakış açılarının ve toplumsal değişimin ayırdına varmak için "Ölmeye Yatmak" romanı seçilmiştir. Bu bağlamda ortaya konulan tez; olaylar ve alıntılar aracılığıyla karakterlerin kadın kimliğine bakış açıları analiz edilerek verilmiş, Aysel'in içsel çatışmaları ve toplumla kurduğu ilişkiler üzerinden değerlendirilmiş ve yazarın dilsel tercihleri irdelenmiştir. Gelenek ve modernleşme arasında Türk kadının yaşadıkları ve toplumsal değişim; Ölmeye Yatmak romanında hareketle Cumhuriyet'in Yakışır Nesil, Eski mi Yeni mi?, Kadın Kimliği ve Doğuş başlıklarıyla analiz edilecektir. Buna göre tezin araştırma sorusu "Adalet Ağaoğlu'nun "Ölmeye Yatmak" romanında Batılılaşma sürecinde toplumsal değişim ve kadının varoluş serüveni odak figür aracılığıyla nasıl yansıtılmıştır?" olarak belirlenmiştir.

## 2. CUMHURİYET'E YAKIŞIR NESİL

Eserin başlangıcında Aysel, oda kiralar, perdeleri sımsıkı kapatır, ışıkların tamamı söndürerek çıplak soyunur, ölmek için yatağa girer. Bundan sonra Aysel'in hayatı bir film şeridi gibi gözlerinin önünden geçmeye başlar ve geriye dönüş tekniğiyle Cumhuriyetin 10. kuruluş yıl dönümü amacıyla düzenlenen okul müsamesesinde bulur kendini. Aysel'in varoluşunu sorguladığı, kendini anlamaya başladığı, kadın kimliğine farklı bakış açılarını gördüğü ilk an, bu müsameredir. Müsamerede, Aysel'in bu sorgulamanın içine girmesini sağlayan Dünder Öğretmen çıkar okurun karşısına. Dünder Öğretmen, öğrencilerinin ilerici olmasını isteyen, yeni bir neslin doğuşuna imza atmış fedakar biridir. Romanın leithmotifi “Atatürk Cumhuriyeti'ne yakışır bir nesil” düşüncesini devam ettirmeye kendini adanmıştır. Öyle ki “*İnsan krapon kâğıdından kanatlar takınca kelebek olduğuna inanır. Koyun postunda koyun, kurt postunda kurt [...] Ülkü de giydirilebilir üstünüze ve Etlik tepeleri dağ gözükür gözünüze.*” (Ölmeye Yatmak, s.31) diye anlatır Aysel, bir çocuğun gözünde öğretmenin yarattığı dünyayı.

Medeni olmak, ülkülerin peşinden gitmek, bu gösteride elinden gelenin en iyisini yapmakla eş değerdir Aysel'e göre. O sahne, o kostümler uygarlığın belirtisidir. O gün sergilenen oyunlardan biri Polka'dır. Yazarın birçok dans türü varken kızlarla erkeklerin birbirlerine sarılarak oynadıkları “polka”yı seçmesi manidardır. Polka, 1830'ların başında bir köylü dansı olarak Avrupa 'da ortaya çıkan ve Batı'da vals ezgileriyle birleşerek modern bir kimliğe bürünmüş bir danstır. Cumhuriyet'in ve Dünder Öğretmen'in yetiştirmek için uğraştığı neslin gelişimini tarihsel açıdan sembolize etmektedir. Yazar “dans” motifi aracılığıyla okuru insan ilişkilerine götürür. Yazarın bu motifi seçmesinin nedeni ilişkilerin iki taraflı olduğunu anlatmak istemesidir. Dansta ahenkli bir gösterinin ortaya çıkması için çiftlerin uyumlu hareket etmesi ve birbirlerinin adımlarına saygı göstermesi gerekir. Burada yazar, okuru kadın ve erkeğin eşit olduğu ve gelişmelerin uyumlu hareketlerle olabileceği düşüncesine yönlendirir.

Ancak romanda geleneği temsil eden anne ve babalardan bir kısmı, erkeklerle kız çocukların dans edeceği gösteri nedeniyle kızlarını okuldan almak ister, bir kısmı kızlarını evden ölü çıkarır gibi gönderir okula. Odak figürün Cumhuriyet’e yakışır bir birey olarak dönüşümü sırasında yaşadığı zorluklar, burada başlar. Aysel’in babası da onu göndermek istemez ve öğretmenin tüm öğütlerine rağmen saçları örülmeden geldiği için azar ıştır. Aysel’in ilk yabancılaşması burada, aile içindeki çatışma ile başlar. Baba geleneksel kimliğin katı bir temsilcisiyken anne zorunlu olarak bu kimliği devam ettirmektedir. Romanın ilerleyen bölümlerinde annesi Aysel’e karşı kıskançlık büyötmeye başlar, Aysel’in hayatını zorlaştıran kişilerden biri olur. Aysel’in aydın Aysel’e dönüşmek için gelenek ve modernizm arasındaki yolculuğu, ev içinde yaşadığı çatışmalarla başlar. O hep bir sonraki eğitim hayatına devam edebilmenin, Atatürk’e ve Cumhuriyet’e yakışan bir nesil olabilmenin mücadelesini yaşayacaktır. Bu anda başlayan yabancılaşma, romanın aydın-köylü, Doğu-Batı çatışmasını oluşturacaktır.

Geleneksellik ve modernizm çatışması, müsamerde kıyafetler ve oturma düzeniyle de görülür. Müsamerde Kaymakam’ın ve Savcı’nın karısı, başlarına taktıkları tüylü şapkalarla giyimleriyle de yenilikleri kolay benimsemiş kadın tipi olarak otururlar salonda. Cumhuriyet’e yakışır bir nesil olmak, kadın-erkek eşitliğini benimsemek demektir. Kasaba halkı, erkek-kadın “umum” bir yerde ilk kez bulunacaktır. Geleneği temsil eden kadın tipleri, salonda erkeklerden ayrı yerlere otururlar. Onlar için yan yana oturmak ve kızlarının erkeklerle el ele tutuşarak “polka” oynaması oldukça zordur. “*Seyirciler arasındaki eşraf ve esnaf babalar, polka ile kirlenen namuslarını örtbas etmek için durmadan öksürüyor; kafalardaki bütün sıkıcı düşünceleri kovalamak için gerekli gereksiz gülüyorlardı.*” (21) diye ifade eder Adalet Ağaoğlu bu duruma kasabalı erkeklerin bakışını.

Türk toplumunun modernleşme sürecindeki değişimi, bazen eğitim yoluyla bazen de baskılar sonucunda gerçekleşebilmiştir. Romanda da Kaymakam, Aysel’in babasına Atatürk

ilkelerine karşı gelirse dükkanını kapattıracağını söylediği için Salim Efendi müsamereye izin vermiş ancak sorun çıkarmaktan geri kalmamıştır. Bu noktada Aysel'in babası, yasaların dayatması ile Atatürk ilkelerine ve modernleşmeye boyun eğen ancak ilk fırsatta gelenekleri ön plana çıkaracak halk kitlesini temsil etmektedir. Aysel'in annesinin bu egemen güç karşısında sadece ağlaması ve müsamereye anne-babasının gelmemesi, Aysel'in kişiliğini oluşturmaya başladığı bu dönemde gördüğü bu baskı; onun kadın kimliğinde korkunun ve yalnızlığının temellerinin atılmasına sebep olmuştur.

Sosyal sınıf farkları, romanda ortaya konan öğelerden biridir. Şehirli ve eğitilmiş olan bireyler için gelenekten modernleşmeye geçiş, daha kolay kabul edilebilir olmuştur. Romanda aydın kesim, köylü ve değişime direnen kesimi zorlar. Aysel'in babası Salim Efendi de değişime direnir ancak okuması için Ankara'ya göndermek zorunda kalır. Oğlu da okuryazar olduğu için mutsuzdur. Ortalıkta uygarlık adına ne görürse kin beslemektedir. Aysel şehirde baskıdan uzak ve rahat yaşayacağını, aydınlığı temsil eden Dünder Öğretmen'in çizdiği yolda daha kolay ilerleyeceğini düşünür. Ancak kız ve erkeklerin birlikte dans ettikleri partiye gittiklerinde eniştesi Aysel'e dans için izin vermez. Yazar, burada yine okurun karşısına modernlik ve geleneksellik ikilemini yaratmak için “dans” motifini çıkarır. Odak figür, bir türlü yetiştirildiği ortamın getirdiği alışkanlıklarından ve etkilerinden uzak kalamaz. Kasabaya döndüğünde, babası ve annesi başını örtmesi için zorlarlar. Dışarıda gördükleriyle kendi içinde hissettiği çatışma, onun otel odasına ölmek için gitmesinin nedenlerindendir. Aysel, eğitim almak için şehre gitse de ne orali olabilmemiş ne de kasabada kalanlar gibi olabilmıştır. Geleneksellik ve modernlik arasında kalmışlığı hisseder hep. Okuldaki arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle giyimi yüzünden aralarında bir soğukluk oluşması nedeniyle Aysel'in yabancılaşması devam eder. Bu durumu, “*Herkesin önlükleri dizinin üstünde, benimki dizimin altında. Herkesin saçları kısa, benimki hala bildiğin gibi iki örgü*” ( 98) diye okumak için şehre gönderilmeyen Semiha'ya yazar.

## 2.1. ESKİ Mİ YENİ Mİ?

Cumhuriyet Dönemi'nde kadınlar toplumsal hayatta aktif olmaya teşvik edilmiş ve kadınlara seçme-seçilme hakkı verilmiş, modern giyim tarzları ön plana çıkarılmıştır. Ancak bu modernleşme çabaları, halkı kökten değiştirmeye yetmemiştir. Bu bağlamda eve kapatılmış, evlendirilmek için yaşı büyütülmüş Semiha, okurun karşısına çıkar. Cumhuriyet'e yakışır neslin tezatı, Aysel'in "öteki benliği"dir. Başka bir deyişle "Aysel eğitim almamış olsaydı ne olurdu?" sorusunun cevabı olan çarpıcı bir kadın karakterdir. Aysel'in geleneklere olan öfkesi, bu dönemde başlar. Modernleşmenin bütün olanaklarına sahip olmasına rağmen kendindeki eksiklik hissinden bir türlü kurtulamaz. Aysel, ne Semiha gibi biri olmuş ne de memur çocukları gibi olabilmıştır. Memur çocuklarının olduğu topluluklarda da dışlanır. Kendini hiçbir sınıfa ait hissedemez. Oysa Aysel; eğitim almak, ona öğretilen ülkülerle daima ileriye gitmek için gelmiştir şehre. Köylü olarak görülmesi nedeniyle yalnızlaşır.

İkinci Dünya Savaşı'nın siyasi çalkantıları da toplum içerisinde kutuplaşmalara neden olur. Dönemin siyasi hareketleri, roman içerisinde gazete haberlerinden alıntılarla okuyucuya sunulur. Bu haberler, okuyucunun siyasi olayların karakterlerin üzerinde yarattığı psikolojik etkiyi anlaması ve koşulların karakterlerin değişimindeki etkilerini kavraması açısından etkilidir. Yazar, bu etkiyi anlatmak için Aysel'in abisi İlhan'ı seçerek onun yaşadığı ikilemi ve kadın-erkek eşitsizliğinin yarattığı öfkenin büyüklüğünü ortaya koyar. İlhan; zaman içerisinde milliyetçi-muhafazakâr dergileri okumaya başlamış, benimsediği gelenekçi tavırla Aysel üzerindeki baskıları hissedilir olmuştur. Ona göre kadın, Türk çocuklarını büyütecek bir anadan başka bir şey değildir. Aysel bu ortamda özgürce düşünmeden, sorgulamasına izin verilmeden, ruhuyla çevresinin dayatmaları arasında sıkışarak ikilemler içinde büyür. Yazarın İlhan'a hukuk okutacak bir örgü yaratması da manidardır. İlhan bu dayatmaların kaynaklarından biriyken ironik bir biçimde kadın haklarını savunup eşitliği ve adaleti temsil etmesi gereken bir avukat olacaktır. Aysel halkevinde oynanacak piyeste ona görev verildiği halde abisi ve eniştesi onu



piyese çıkartmayacakları için görevi kabul edemez, köyden arkadaşı Ali'ye rastladığını bile söyleyemez. O gün yazdığı ödevin sonunu Atatürk'ün “*Bir milletin yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça diğer yarısı göklere yükselebilir mi? Bizim milletimizin başarısızlığı kadınlara gösterdiği kusurdan ileri gelmektedir.*” sözleriyle bitirir (108). Bu sözler Aysel'in yaşadığı ikilemin, toplumdaki kutuplaşmanın en güzel kanıtıdır. Bir tarafta modernist bir yaşamı temsil eden Sevil ve Kaymakam'ın oğlu olan Galatasaray'da eğitim görmüş Aydın gibi karakterler, uygarlaşma ülküsüyle anne ve babalarıyla gece toplantılarına giderken diğer tarafta Aysel, radyodan alafranga müzikler bile dinleyemez hale gelir. Bu kültürel bocalama Aysel'de öfke yaratır. Kadın ve erkeğin iletişim halinde olması, bazı öğretmenler tarafından bile “eğri hal” olarak görüldüğünün aktarılması Aysel'de öfke duygusunu büyütür. Aysel, onunla konuşmak isteyen Aydın'a “*Mücadelemiz mi? Siz ne katıyorsunuz kendini? Memur çocuğusunuz siz. Aileniz açık fikirli. Hem siz erkeksiniz. Siz beni anlayamazsınız.*” diyerek içindeki öfkeyi yargılayıcı bir dille haykırır (179). Kadın ve erkek arasındaki ayrımın, toplumdaki kutuplaşmanın göstergesidir bu sözler.

Bu roman hem modern kadın idealini desteklemiş hem de bu sürecin kadın kimliği oluşumundaki etkilerini ele almıştır. Bu süreç toplumsal bağları zayıflatmış ve bireyleri yalnızlığa sürüklemiştir. Aysel'in daha küçük bir çocukken okul sıralarında yaşamaya başladığı dışlanmışlıklar, yabancılaştırılmalar ve kutuplaşmalar birikerek büyük bir öfke yumağı olur. Otel odasında aydın Aysel kimliğiyle ölmeye yattığı sırada “*Sınıf mı? Hangi sınıftanım ben? Düşünenler sınıfı.*” derken bu durumu özetler (198). İlhan'ın baskıcı tutumunu Salim Efendi artırarak devam ettirmesi de Aysel'i büyük bir yalnızlığa sürükler. Salim Efendi'nin ilçede hissettiği boğulma duygusunun yerini Ankara'ya yerleştiklerinde korku duygusu alır. Çünkü oğlunun dükkandaki işleri devam ettirmek yerine hukuk okumayı tercih etmesi, onun korktuğu batılılaşmanın izleridir. Ona sadece karısı karşı gelmez. Çünkü Fitnat Hanım; elektriği, suyu olan bir evde oturmayı ona sunulmuş olan bir lütuf olarak gören bir zihniyete sahiptir.

Kendisinden farklı olarak büyüyen kızından okuyamamışlığının öcünü çıkarır adeta. Geleneksel tutumuyla Aysel'in birey olmasına bir türlü izin vermez, Aysel'in Dünder Öğretmen ile aydınlanan zihnini kapatmak için elinden geleni yapar. Komşularının Aysel'i yaşı küçük olmasına rağmen oğlu için beğenmesine ses çıkarmaz. Aysel, kendi annesi ve babasının bu tutumunu modernliği temsil eden Aydın ve Sevil'in anne ve babasıyla karşılaştırır ve yalnızlaşır. Fitnat Hanım Aysel'e durmadan ev işi buyurur, kızını her an kitabın başından kaldırmaktan zevk alır. Sonradan doğuracağı Tezel'in bebek bezlerini yıkamasını ister ve bu durum Aysel'in içsel dünyasında büyüttüğü öfkenin dışarı yansımaları sağlar, ilk büyük tepkisini orada verir: *“Evlenmeyeceğim ben. Çocuklarım da olmayacak!”* der (209). Atatürk çocuğu olup yalnızca bu ödünleri vermek bile Aysel'i mutsuz eder. Bu arada İlhan; annesinin ve kız kardeşinin her şeyine karışır. Aysel'e *“Kadın kısmına okumak nerden çıkmış? Anandan mı gördün, ninenden mi? Oralarda okuyan kızların ne mal olduğunu biliyorum ben”* der (211). İlhan'ın bu sözleri, geleneksel bakış açısının kadının eğitimi hakkındaki düşünceleri ifade eder. Salim Efendi, İlhan'ın yasaklı dergileri sakladığını fark edince onu evden kovar. Aysel'e *“Şu ananın haline bakmazsın. Karnı burnunda demezsin. Elde çanta kırta kırta mektebe... İşten kaçan soluğu mektepte alıyor.”* diye söylenir (222). Mektebe gitmeyi, işten kaçmak olarak görür Salim Efendi, Fitnat Hanım ise kocasıyla gurur duyar. Aysel, abisini aramak ister ancak buna izin verilip verilmeyeceğini sorgular. Bir kadın olarak dışarıya tek başına çıkmasına izin verilmeyeceğini bilir. Fitnat Hanım'ın *“Ah kızım, nereye gitti acaba abin? Böyle bir günümde ne yaparım şimdi ben?”* (229) sözleri aile içinde ilk kez Aysel'in fikrinin alındığını hissettiği anlardır. Ancak Fitnat Hanım'ın *“Ne olsa tek oğlumuz. Tek umudumuz...”* (230) sözleri Aysel'in içinde onarılmaz bir kırıklık oluşturur. Erkek egemen gelenekçi toplumda kıyıda köşede unutulmuş bir eşya olduğunu sezer ve gerçek öfkesiyle tanışır.

## 2.2. KADIN KİMLİĞİ

Modernleşme, kadını güçlü bir figür olarak tanımlamaya çalışılırken kadının toplumsal beklentilere de uymasını beklenmiştir. Aslında bu kadın için çok katı bir çerçevede çizilmiştir. Aysel, bu baskı ve yalnızlık içerisinde kimseden destek bulamaz. Kendi istek ve düşüncelerini gerçekleştiremez, ailesinin istek ve beklentileri karşısında iyice yalnızlaşır, “pasif isyan” a başlar. Kendi varlığını kanıtlamak ve yetersizliğini yenmek için bir ideale, uygarlık ülküsüne tutunur. Uygar bir görünüşte ve uygarlık çabasında olmayan herkesten uzaklaşır. Böyle hissettiğinde uygarlığın savunucusu olan Aydın gelir aklına, onunla bir parkta oturup uygar kadın olduğunu ilk hissettiği anları *“Uzaktan parkın o ilk küçük meyhanesini görüyorum. Orada ilk ‘Avrupalı kız’ oluşumu. Aydın’la oturup bir bardak bira içişimi yani. Daha da ‘Avrupaileşip’ az sonra karlı bir bank üstünde kırım üşüye üşüye elimi tutmasına izin verişimi. Ne üstünde oturduğum ıslaklığı ne yanımdaki genci fakat uygar olmayı sevişimi...”* (276) sözleriyle anlatacaktır Aysel. İlhan’a ve babasına başkaldırısıdır bu sözler adeta. Kenara atılmış bir eşyanın varoluş mücadelesidir. Bu geleneksel düzen içerisinde bir erkekle oturup bira içmek, varlığını ispat etmek demektir Aysel için. Bunun için çok uzun bir mücadele dönemi geçirecektir.

Aysel ve ailesinin evine gelen akrabaları, ona Nazım Hikmet’ten bahseder. Burada yazarın Aysel’in karşısına modernleşmenin sembolü, *“Sen yanmazsan ben yanmazsam/ Nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa?”* diyen bir şairi çıkarması, aydın Aysel yolunda atılacak adımın meşalesi olur. Aydın kimliğine bürünmek için bir semboldür o. Aysel, Nazım Hikmet’le tanıştığı anı Kütahya’da hemşirelik yapan arkadaşına anlatır. Behire ve eşi, Nazım Hikmet’ten iyi bir şair olarak bahseden Aysel’e çok kızar ve mektubunda sert bir şekilde *“Güzel yurdumuzu Ruslara satmak isteyen o adamdan şair mair diye sakın bana bir daha söz etme... Türk kızlarına Moskof uşağı birini beğenmek yakışmaz.”* (282) der. Behire karakteri, eğitim almış olmasına rağmen geleneksel zihniyetin temsilcisidir. Bu noktada Adalet Ağaoğlu, değişimin sadece eğitimle olmayacağı ve mücadelenin değişik alanlarda da devam edeceği bilgisini Behire

aracılığıyla aktarmış olur. Uygarlaşmak ülküsüne kavuşmak, aydın bir Aysel kimliği yaratmak kolay değildir. Aysel'in öğrendikleriyle yaşamda gördükleri çelişmeye devam eder. Behire, toplumun genelinin kabul ettiği düşünceler dışındaki bir yaklaşımı “namuslu olmamakla” eşdeğer kabul eder. Bu süreçte Behire, toplumun kadına yüklediği iyi bir eş, iyi bir anne rollerini sorgulamadan kabul eden karakterdir.

Gelenek ile modernleşme arasında birçok kadın, köklü geleneklerle çatışmak zorunda kalmış ve toplumsal sınıflar arası uçurum da açılmıştır. Aysel'in evlenilecek bir kız olarak görülmesi, kadın kimliğinin oluşmasındaki baskılardan biridir. Bir kadın ve erkeğin karşılıklı görüşüp anlaşması, geleneksel yaklaşımda söz konusu bile olamaz. Evlilik kararı, aileler tarafından alınır. Aysel ve Remzi'nin evliliğini konuşmak için Bursa'da buluşulur. Bursa, Aysel için Nazım Hikmet demektir. Aysel pasif direnişten eyleme geçer ve bir yoluna bularak kaçır ve Nazım Hikmet'i görmeye Bursa Cezaevi'ne gider. Artık bir birey olarak karar alıp harekete geçemeye başlar. Gelenekten modernliğe geçişin adımlarıdır bunlar. Arkadaşı Ali'ye yazdığı mektup sayesinde Remzi, bir erkekle görüştüğüne inandığı Aysel ile evlenmek istemez. Böylece Aysel'e üniversite kapıları açılır Oysaki Aysel, Dündar Öğretmen'den kadın ve erkeğin aynı yolda yürüyen ülkü kardeşleri olduğunu öğrenmiştir. Aydın Aysel'i oluşturmak için Aysel'in attığı ikinci adım, Ali'yle iş birliği yaparak bu geleneksel yaklaşıma karşı gelmek olmuştur. Aysel, kendi isteklerini gerçekleştirmek için rahatsız olduğu geleneksel normları kullanır. Salim Efendi de Aysel ile artık kimsenin evlenemeyeceğine inandığı için “iş sahibi olsun” düşüncesiyle üniversiteye gitmesine izin verir ve Aysel mücadeleyi kazanır. Eğitimini tamamladıktan sonra Ömer'le evlenir.

Her nesil, kendinden önce sunulan bilgilere yenilerini ekler. Aysel'in mücadelesi de bu noktada hayat bulur. Aysel'in annesi, kocasının ölümünün ardından onlara daha yumuşak davranır. Bu yüzden kardeşi Tezel, bu yumuşak ortamda çok farklı bir yapıya sahip olan bir karakter olarak romanda yer alır. Aysel kendi neslinin farklı olduğunu “ *Yeni bir kuşak*

*doğuyor!’ Bizim çocukluğumuz için böyle denirdi. Böyle bir doğumun ayrı bir sorumluluğu vardır.”* sözleriyle ifade eder (29). Tezel, geleneksellikten modernliğe geçişte Aysel’den bir adım öndedir. O, Aysel gibi tek başına değişim mücadelesi vermemiş ve daha yumuşak bir ortamda büyümüş olmasına rağmen Aysel’in pasif direnişinin tam tersine görünür olmaktan, farklı olmaktan hoşlanmışır. Aysel’in ölmeye yattığı zaman yaşadığı bilinç akışı sırasında Tezel okurun karşısına çıkar ve Aysel geride bıraktıklarına ne olacağını düşünürken Tezel, Aysel’i şöyle anlatır: *“Kaçıvermiştir bir adama. Yoo, yapamaz bunu o. Bozamaz o güzelim düzenini. Korkar. Gömmüştür, o öğretmen kafasını bir yerlerde yine, bir yığın rakamla dolu kitaplar üstüne.”* (202) Aysel, yeni nesil oluşturmak için yapması gereken her şeyi el üstünde tutan, sorumluluk sahibi, mücadeleci biridir. Aysel, bu sözlerle Tezel’in sıradan, sorgulamayan yaşayışına bakarak kendi yalnızlığını, toplum dışına itilmişliğini ve “kadın olma”nın farklı yönlerini ve kendi mücadelesini sorgular. Biri modernleşmek ve özgürleşmek isteyen kadındır, diğeri mücadele etmek zorunda kalmamış, topluma uyumlu bir kadındır. Görünürde modern ama özde geleneksel kadınlık çatışması, Behire’den sonra Tezel’le de desteklenir. Yazar, odak figürün bir kadının kimliğini oluşturma mücadelesinin güçlüğünü böylece ortaya koyar.

### **2.3. DOĞUŞ**

Yazar, Aysel’in okul müsamesinden aydın Aysel oluşuna kadar yaşadığı olayları kronolojik olmadan postmodernist tekniklerle bir zamanda düzleminde aktarırken Aysel’in varoluşunu sorgulamak ve ölmek için gittiği otel odasında yaşadıklarını da başka bir zaman düzleminde kronolojik biçimde anlatmayı seçmiştir. Bu seçim, okurun merak duygusunu güçlendirir. Aysel Ömer’le evlendikten sonra düzenli ve rahat bir yaşama sahip olur ancak onu huzursuz eden nedenler bitmez. O yaşamının kadına dayattığı her şeyden uzak kalmak, kendisi olmak istemektedir. Hayatı boyunca bu yoksunluğu yaşar ve “kendi” olma çabasına rağmen başaramaz. Romandaki ana zaman düzlemi, bu noktada ortaya çıkar. Aysel’in bütün

sorgulamalarını yaptığı, ölmek için otel odasına gittiği iki saatlik zaman burada serilir okurun önüne. Aysel ölmeyi bekler.

Aysel'in otel odasına gider gitmez bütün ışıkları söndürüp çıplak soyunması, aslında bütün kimliklerinden arınmak istemesini temsil eder. Aysel; bütün hayatı boyunca gördüğü baskılardan, dayatılan tüm kalıplardan böylece sıyrılmak ister. O ana kadar ona birçok kalıp zoraki giydirilmiş veya Aysel bunları bilinçsizce giymiştir. Otel arasındaki zamanlarda ilk aramak istediği kişi; ona hep eksik taraflarını, olamamışlığını hatırlatan uygarlığın en tutkulu savunucusu Aydın'dır. Ömer'i düşünmeye hep sona bırakır çünkü eşini düşünmek; ona yeniden giyinmeyi, evine dönmeyi, derse girmeyi, akşam yemeği için alışveriş etmeyi, sofrayı hazırlamayı yani kadının üzerine yüklenmiş tüm sorumlulukları hatırlatır.

Aysel'in anıları ve geleceğe dair planları karmaşık bir şekilde aktarılır okuyucuya. Aysel'in bilinci, yaşadığı zamanın farkında değildir, bilinç akışları yaşar. Toplumun ona giydirdiğinden farklı ve gerçek bir kimlik bulmaya çalışırken otel odasında ölmeye yatmasının anlamını çözemez hale gelir. Aysel geçmişten bugüne kendisi olamadığı, yani bireyleşemediği için ölmeye yatmıştır. Öğrencisi Engin'le yaşadığı yasak ilişkiyi de bu kendisi olamama sorunuyla ilişkilendirir. Toplumun ve çevrenin baskısı nedeniyle kendi istek ve düşüncelerini ortaya koyamaz, sadece sorumluluklarını yerine getirir. Aysel'in tüm toplumsal normlara tepki olarak Engin'le farklı bir ilişki içerisine girmesi; yaşadığı yalnızlık ve yabancılaşma duygusunun azalmasına değil tam tersine artmasına ve otel odasında "pasif bir direniş" göstererek ölmeyi beklemesine neden olur. Aysel, bu yasak ilişkiden sonra çevresini ve geçmişini sorgulamaya başlar. Engin'le en büyük ortak noktaları, ikisinin de kendisini yoktan var etmiş olmasıdır. Ancak Engin'in annesi, Fitnat Hanım'dan farklı olarak tüm yoksulluğuna, imkansızlıklarına ve eğitimsizliğine rağmen evladı için canla başla savaş vermiş bir kadın karakterdir. Aslında geleneksel yapının içindeki kadının güçlü duruşunu temsil eder. Okuyucunun kadının isterse her şeyi çözebileceğine olan inancını güçlendirir, aydınlık bir pencere çizer. Aysel, iç

monologları sırasında Engin’le yaşadığı ilişkiyi “*Bedenimden çok, beynimde kurulan bir imparatorluğun şehvetiydi belki. İnsan kendini tek başına özgürleştiremezse düşü içinde boğulmuşsa kendinden sonra gelenlerin altına yatmalıdır.*” diye anlatır (49). Bedeni ve ruhu arasında kalan Aysel konuşur o sırada. Kendi bedenini neden korumak zorunda kaldığını bir türlü anlamlandıramaz. Engin’le birlikte olmasının nedeni de Engin’in sadece bir kadın bedeni aramaması, beyniyle doymayı önemsemesi ve aynı düşünceyi paylaştığı bir kadını yatağında istemesidir. Kadının zihnini yok sayan, onu sadece bir beden olarak gören zihniyete tepkidir bu eylem. Bu yasak ilişkisinin temelinde, Aysel’in özgürleşmek ve bir işe yaramak, anlam kazanmak arzusu yatar: “ ‘Özgür bir Türk kadını’ oluşumu onunla kanıtladım! Yirmi beş yaşında bir delikanlı ile kanıtladım.” sözleriyle ifade eder (51). Özgür bir kadın olduğunu düşündüğü için bu ilişkiden kısa süre de olsa memnun olur ancak bu durum onu daha karmaşık duyguların içine sokar. “*Her şey yolunda görünüyordu. Artık öyle görünmemeli. Otuz yılda hiçbir yere gelinmemişse bir başkaldırı mutlaka olmalı. Bu hiçlik de yaşanmalı. Bir boşluğa olanca hızla düşmeli. Bu düşüş gerçek yüzünü göstermeli. Düşülen yerden yıldızlar seyredilemez. Ülkücülük şıngısı ile Oscar Wilde bilgiçliği arasında durulamaz.*” (114) sözleri geleneksellik ve modernlik arasında yorulmuş bir ruhun yansımasıdır ve Aysel; kendini yok saymak, hiç olmak ister. Çünkü kadın olmadan önce insan olduğunu kendinin bile unuttuğunu anlar. Toplumun ona yüklediği şeyin farkına varır: İnsan olmak değil “kadın olmak”. “*Halka halka açılan bir dalganın herhangi bir halkasında olmak. Oysa ben, en son halkanın dışına doğru kayıyorum.*” (76) sözleri karmaşık duygular içerisinde olduğunu gösterir ve Aysel’in toplum içerisinde kadın olarak kendi kimliğinin bir önemi olmadığını anlattığı sözlerdir bunlar ve sorgulamaya devam eder: “*Gövdesiyle birlik beyniyle de doymak isteyenlere yetmek için kaç kişiyiz? Kaç parça olması, kaç parçaya bölünmesi gerek kadınlık zarımızın bütün okumuş erkeklerimizi doyurabilmesi için? Sonuna dek özgürleştirebilmemiz için onları ve vatani, bir*

*gecede kaç yatağı bölüşmemiz gerek?”* (341) Aydın kimliğine kavuşmasına rağmen “kadınlık” kavramını sorgulamasına isyan eder.

Aysel otel odasında tüm perdeleri kapatır çünkü çevresiyle tüm ilişkileri kesmek ister. Bunun altında kendi olma isteği yatar. Tüm kalıplardan sıyrılmak, ölmek ister ancak kafasında dışarıyla olan ilişkisini bir türlü bitiremez. Tüm kıyafetlerini çıkararak girdiği yatakta hala sadece kendisi olamadığının farkındadır: *“Yapaydım anlaşılan. Bütün yapaylıkları alt ettiğimi sandığım bir zaman, en yapaylaştığım zamanmış işte.”* (117). Onu bu otel odasına getiren şey, olmak istediği Aysel olamayışı, kendini beğenmeyişi ve omuzlarında ona yüklenmiş kadınlık kalıplarıyla yaşamaya devam edişidir. Artık bir görev yüklenmek istemez. Onun küçüklüğünden beri kadın olmasından kaynaklı olarak bilinçaltına yerleştirilen güvensizlik, değersizlik, kendine yetememe halleri burada ortaya çıkar. Kafasındaki çatışma devam eder, Türkiye’nin ayrıcalıklı aydın kadınına hatırlar ve soylu bir nöbeti olduğuna karar verir. Bugüne kadar verdiği mücadelenin kadın oluşundan daha önemli olduğunun farkına varır.



### 3. SONUÇ

Aysel'i aydın Aysel yapan toplumun ona biçtiği roller değil Aysel'in kendi başına verdiği varoluş mücadelesidir ve Aysel bunu şöyle ifade eder: *“Yeniden diri, dolu bir kızdım. Bütün aklım, bilgim, saçlarım, göğsüm, dünyaya bakışım, gülüşüm, söyleyişim, bir bütün halinde ortaya dökülüyordu. Bir arada hem saygıdeğer hem saygıdeğmez, hem kusurlu hem kusursuz, hem giyinik hem çıplak. Hem kadın hem insan.”* (195) Aysel'in Engin'le birlikte olması, ona bedeninin elle tutulur bir şey olduğunu hatırlatmıştır. Onun hiç kendi olamamasına nedeni, toplumun ona biçtiği kadınlık rolleridir. Aysel; birey olma, hayatta varlığının anlamını bilerek yaşama fırsatının verilmeyişinin hesabını sormayı kendisine amaç edinir. Varlığının anlamını kavramış bir birey kimliğiyle yeniden vatanına yararlı ve insanlara faydalı bir aydın görevini üstlenmek üzere yataktan kalkar. O toplumun kalıplarının dışına çıkmış ve aydın bir kişi olmuştur. “Kadını özgür olmayan bir milletin erkeği de özgür olamaz!” diyen Atatürk'ün izinden yürüyerek otel odasından çıkar. Aslında onun yeniden doğuşa karar vermesi, bu mücadelenin kolay olmadığını ve ancak onun gibi mücadeleci karakterler aracılığıyla devam edeceğini, kadının gücünü temsil eder.

Türk kadını Cumhuriyet'in ilanından sonra sosyal, siyasi ve ekonomik birçok değişim yaşamıştır. Adalet Ağaoğlu'nun Ölmeye Yatmak romanı, odak figür Aysel'in yaşamı etrafında bu değişimin hiç de kolay olmadığını anlatır. Aysel, toplumun kadına biçtiği roller nedeniyle modernizm ve gelenek arasında birçok çatışma yaşamış; kendi olamayışının nedenlerini diğer kadın kahramanların fikirleri aracılığıyla ortaya koymuş ve yaşadığı yalnızlaşma ve yabancılaşma duygularını sebep-sonuç ilişkisi içerisinde aktarmıştır. Aysel'in yolculuğu, oldukça yeni ve kabul edilmesi kolay olmamış bir yolculuktur. Adalet Ağaoğlu da bu yolculuğu anlatırken zamanın ruhuna uygun teknikler ve motifler kullanmayı tercih etmiştir. Sonuç olarak bu roman, gelenek ve modernizm arasında kadının dönüşümünü iyi yansıtan romanlardan biridir. “Cumhuriyet kadını” kimliğinin oluşmasında Aysel'in başından geçenler, bu dönem

kadınlarının yükünü ve toplumsal yaptırımların bireylerin varoluş mücadelesini nasıl etkilediğini anlamamızı sağlamıştır. Cumhuriyet'in başlangıcından bugüne birçok toplumsal değişim yaşanmış, Aysel gibi kadın karakterler Türk kadının bugünkü duruşunda aydınlık birer meşale olmuştur.

#### 4. KAYNAKÇA

Ağaoğlu, A. (2021). *Ölmeye yatmak*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Andaç, F. (2000). *Adalet Ağaoğlu kitabı: “Sen Türkiye’nin en güzel kazası”* [Söyleşi].

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Atatürk, M. K. (2019). *Nutuk*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Ayvaz, H. (2009). Ölmeye yatmak romanında Aysel’in yabancılaşması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2).

Dönmez, E. (2018). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında kadın temsilleri ve kimlik sorunları bağlamında bir varoluş mücadelesi: Ölmeye yatmak* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi.

Öner, H. (2016). Dönem sosyolojisinin anlatıcı rolleri üzerinden Türk romanına yansımaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44).